

Wśród nielicznych rezydencji Górnego Śląska, które ocalały od wojennej pożogi, na uwagę zasługują Pławniowice w gminie Rudziniec.

Wieś Pławniowice była już wzmiankowana w 1317 r., choć badania archeologiczne prowadzone w latach sześćdziesiątych XX w. udokumentowały istnienie w tym miejscu osady już w VI w. Ranga wsi wzrosła, kiedy dobra rycerskie Pławniowice zakupił w 1737 r. od Zygmunta Mikołaja von Goertz Franciszek Wolfgang von Stechow, po pierwszej wojnie śląskiej i zajęciu Górnego Śląska przez Prusy – pierwszy starosta (Landrat) powiatu toszecko-gliwickiego. W jego czasach rozwinęło się tu hutnictwo, zapoczątkowane w połowie XVI w. przez cystersów i kontynuowane przez rodzinę Trachów i Goertza. Spis z 1783 r. wykazuje istnienie we wsi trzech folwarków, dwóch świeżarek (fryszerek), szkoły katolickiej i dwudziestu gospodarstw chłopskich.

Franciszek Wolfgang von Stechow dokupił w 1748 r. dobra Biskupice i Ruda i ustanowił w 1751 r. na wszystkich trzech dobrach ordynację (majorat). Gwoli wyjaśnienia: majorat, ordynacja, fideikomis – to majątek zabezpieczony przed podziałem po śmierci właściciela specjalnym zapisem, regulującym sposób dziedziczenia majątku. Gwarantem takiego zapisu był na ogół król lub parlament. Dziedziczenie na ogół następowało według ustalonej kolejności: najstarszy syn, młodszy synowie, krewni w linii prostej, siostrzeńcy itd.

Po śmierci Franciszka Wolfganga w 1758 r. majątek przejął jego jedyny syn, baron Karol Franciszek, zaś po jego bezpotomnej śmierci w 1798 r. majorat objął jego siostrzeniec, hrabia Karol Franciszek von Ballestrem (1750-1822). Od tej pory do 1945 r. Pławniowice stały się rodową siedzibą jednej z najpotężniejszych na Górnym Śląsku rodziny Ballestremów.

Ballestremowie byli związani z rodziną von Stechow za sprawą małżeństwa w 1748 r. protoplasty śląskiej linii Ballestremów – oficera Jana Baptysty Ballestrero di Castellengo (który w służbie na dworze saskim, a potem pruskim, zniemczył swe nazwisko na von Ballestrem) z Marią Elżbietą Augustą – najstarszą córką Franciszka Wolfganga von Stechow. Ich najstarszy syn – wspomniany już Karol Franciszek, emerytowany major kirasjerów, objął majorat pławniowicko-rudzko-biskupicki, zaś po jego bezpotomnej śmierci w 1822 r. majorat przejął młodszy brat Karol Ludwik (1755-1829).

Do największej świetności doprowadził jednak ród Ballestremów Franciszek II Karol (1834-1910), wnuk Karola Ludwika, który od 1872 r. był posłem do Parlamentu Rzeszy z ramienia katolickiej partii Centrum, a w latach 1898-1906 – nawet jego prezydentem. Franciszek II uchodzi także za twórcę rodowej potęgi przemysłowej, inwestując w górnictwo i hutnictwo. Już wcześniej, w 1770 r., Karol Franciszek von Stechow uruchomił w Rudzie kopalnię węgla Brandenburg (Wawel) – jedną z najstarszych na Górnym Śląsku i kopalnię „Maximiliane” (Katarzyna). Wówczas też w sąsiedztwie pałacu przekopano Kanał Kłodnicki. W 1871 r. Franciszek Karol doprowadził do konsolidacji majątku w ramach spółki akcyjnej Oberbedarf, obejmującej m.in. dobra na Opolszczyźnie i huty w dolinie Małej Panwi. Ballestremowie zatrudniali znakomitych administratorów i dyrektorów (m.in. Karol Godula, Vüllers, Franciszek Pieler). W 1902 r. Franciszek II zbudował kopalnię „Castellengo” („Rokitnica”), w 1905 r. kupił hutę „Milowice”, a w l. 1911-12 – hutę „Ferrum”.

Ballestremowie posiadali przed I wojną światową majątek szacowany na 18 mln marek w złocie, w tym: 6 tys. ha gruntów i lasów w okolicy Czadcy na terenie dzisiejszej Słowacji, 18,7 km² pól węglowych, kopalnie węgla kamiennego i rud żelaza, kamieniołomy dolomitu, piaskownie, koksownie, huty, elektrownie, zakłady metalowe i mechaniczne.

Oprócz potęgi finansowej rodzina zawdzięcza Franciszkowi II także nowy pałac.

O pierwszym pałacu pławniowickim wiadomo, że wznosił go w 1732 r. Zygmunt Mikołaj von Goertz. Pałac znajdował się w miejscu obecnego skrzydła północnego. W l. 1881-85 przebudowano sukcesywnie cały zespół pałacowy, poczynając od budynku zachowanej do dziś stajni-wozowni, ogrodzenia i domku ogrodnika, a kończąc na kaplicy pałacowej. Całkowity koszt budowy kompleksu pałacowego zamknął się kwotą 475 tys. marek. Sam pałac budowano w l. 1882-1885. Projektantem całego założenia był Konstantin Heidenreich z Kopic. Stary pałac wyburzono, pozostawiając jedynie fundamenty i dawną kaplicę. Całe założenie utrzymano w stylu tzw. neorenesansu północnoniemieckiego. Cechą tego stylu było specyficzne zróżnicowanie kolorystyczne i fakturowe murów, zwłaszcza czerwonej klinkierowej cegły i detali z jasnego piaskowca. Oczywiście w tego typie budowli nie mogło braknąć wież, wieżyczek i pinakli, tworzących romantyczną scenografię. W odróżnieniu od modnego wówczas kostiumu francuskiego (choćby np. pałac w Świerklańcu czy Pszczynie), pławniowicka budowla nawiązywała do tradycji niemieckich, na co niewątpliwie wpływ miało stanowisko Franciszka von Ballestrema we władzach Parlamentu Rzeszy.

Pałac przechodził różne koleje losu. Po ucieczce przed frontem w 1945 r. ostatniego ordynata dr. Mikołaja Wolfganga von Ballestrema (zginął w czasie bombardowania Drezna 13.02.1945 r.), stacjonował w nim krótko marszałek Iwan Koniew. Potem przekazany został władzom kościelnym za majątek pozostawiony na Wschodzie. W Pławniowicach ustanowiono samodzielną parafię z własnym kościołem parafialnym Niepokalanego Poczęcia w dawnej kaplicy pałacowej i plebanią w skrzydle zachodnim pałacu. Pozostała część pomieszczeń pałacowych przekazano przesiedlonym ze Lwowa Siostrom Benedyktynkom od Nieustającej Adoracji Najświętszego Sakramentu, które przebywały w pałacu do 1976 r. Następnie przez dwa lata zamieszkiwali pałac augustianie, a czasowo zajmowany był on przez biura PGR. Od 1978 r. gospodarzem całego zespołu pałacowo-parkowego została Diecezja Opolska, która przeznaczyła go na diecezjalny dom rekolekcyjny. Po reformie administracyjnej w kościele katolickim w 1992 r. przejęła go Diecezja Gliwicka, która przez ponad 10 lat remontowała pałac. Przy ogromnym osobistym zaangażowaniu księdza dr. Krystiana Worbsa wymieniono dachy, stropy, elewacje, stolarkę okienną i drzwiową. Części pomieszczeń przywrócono dawny wygląd (biblioteka, salon wielki, herbaciarnia). Odnowiono też zdewastowany pomnik protoplasty rodu Ballestremów Jana Baptysty (dzieło Josepha Limburga) oraz zrewitalizowano park.

Pałac zbudowany jest na rzucie litery „U”, otwartej w kierunku wschodnim. Pomiędzy skrzydłem północnym a południowym znajduje się niewielki dziedziniec nazywany Maryjnym (od figury MB z Dzieciątkiem z 1870 r.). Zabudowania pałacu i wozowni otacza 3,5-hektarowy park krajobrazowy, założony po 1881 r., kiedy hrabia Franciszek II

Ballestrem skorygował przebieg drogi wiejskiej i wykupił grunty pod założenie parku. Na tej stosunkowo niewielkiej powierzchni zgromadzono wiele ciekawych okazów dendrologicznych rodzimych i egzotycznych, obejmujących 103 gatunki i odmiany. O znaczeniu parku może świadczyć chociażby jego wizytacja przez członków Niemieckiego Towarzystwa Dendrologicznego w 1932 r.

Spośród atrakcyjnych gatunków warto tu wymienić: magnolie soulangeana i acuminata, sosnę kandelabrową, potężny dąb szypułkowy (obw. 480 cm), miłorząb dwuklapkowy, świerk klujący, choinę kanadyjską, dwa cypryśniki błotne, kilka odmian sosen, klonów, buków i dębów. Zaniedbany po II wojnie światowej park jest od 1998 r. systematycznie odnawiany i pielęgnowany.

Do dawnego zespołu należy także – odnawiana aktualnie – wozownia z 1881 r., w podobnym stylu co pałac. Poza obrębem ogrodzenia zachował się Dom Kawalerski z 1885 r. (obecnie ośrodek Caritas), kapliczka św. Jana Nepomucena z 1890 r. oraz folwark z interesującym spichlerzem z 1888 r. W sąsiedztwie zespołu parkowo-pałacowego przepływa Kanał Gliwicki, budowany w latach 1935-39 w miejscu przestarzałego już Kanału Kłodnickiego. Ma 40,6 km długości i 6 śluz, z których dwie (Kłodnica i Dzierżno) są największymi w Polsce. Na północ od niego rozpościera się Jezioro Pławniowickie, utworzone w 1970 r. w miejscu dawnej kopalni piasku podsadzkowego (pow. 250 ha, poj. 20 mln m³), nad którym ulokowało się kilkanaście zakładowych ośrodków wypoczynkowych.

Dzisiaj pławniowski zespół pałacowo-parkowy, w którym mieści się Ośrodek Edukacyjno-Formacyjny Diecezji Gliwickiej i miejscowa parafia, jest „perłą” architektury rezydencjonalnej na Górnym Śląsku. A wszystko to dzięki uporowi i wizji proboszcza i dyrektora ośrodka, ks. dr. Krystiana Worbsa. Chwała mu za to!

Edward Wiczorek

POCZET ORDYNATÓW PŁAWNIOWICKICH

Franciszek Wolfgang von Stechow (1694-1758)	1751 – 1758
Karol Franciszek von Stechow (1728-1798)	1758 – 1798
Karol Franciszek von Ballestrem (1750-1822)	1798 – 1822
Karol Ludwik von Ballestrem (1755-1829)	1822 – 1829
Franciszek I Wolfgang von Ballestrem (1801-1879)	1829 – 1879
Franciszek II Karol von Ballestrem (1834-1910)	1879 – 1910
Walenty Wolfgang von Ballestrem (1860-1920)	1910 – 1920
Mikołaj Wolfgang von Ballestrem (1900-1945)	1920 – 1945

XXXV WARSZTATY PRZEWODNICKIE ZAMKI I PAŁACE ZIEMI GLIWICKIEJ

PŁAWNIOWICE